

KURMACA YAZAR VEYA ANLATICI KAVRAMLARINA ANLATI BİLİMSEL YAKLAŞIM

Baktygul KULAMSHAEVA*

ÖZET

Anlatıya dil bilimsel bakımdan yaklaşan anlatı bilimciler için metinde kaydedilmiş anlatı dereceleri daha büyük önem arz etmektedir. “Sözle ifade etmek”, başka bir deyişle, edebî bildiriye dilsel bir biçimde sunmak ile görevlendirilen *anlatıcı/narrator*, metin içi düzeydeki esas anlatı derecesidir. Bu düzeydeki onun alıcı derecesi ise *kurmaca alıcı/narrator*'dır. Bu kavram ilk kez Amerikan anlatı bilimcisi G. Prince tarafından kullanılmıştır (1973a, 1973b).

Bildirişim düzeyindeki altı dereceden biri olan ve anlatının iç, tasvir edilen dünyasının esas anlatı derecesi, *kurmaca yazar*, yani (bizim tercih ettiğimiz kavram olan) *anlatıcı yazar* tarafından uydurulan ve kabul edilen bir roldür, yani kurmacadır. Kurmaca yazar, *anlatıcı* ve *hikâyeci* kavramlarıyla örtüşebilir. Anlatı metninde anlatıcının: *açık-örtük*, *kişili-kişisiz*, *çok belirgin-az belirgin*, *her şeyi bilen-sınırlı bilgi sahibi*, *birincil-ikincil-üçüncül*, *öyküsel-öyküsel olmayan* vs. gibi çok değişik biçimlerde belirmesine ve bakış açısına bağlı olarak farklı anlatıcı tipleri ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede adı geçen kavramların sınırlarının tespit edilmesi, edebî anlatının anlatılış biçimine göre anlatıcının konumunun belirlenmesi ve buna uygun olarak bir sınıflandırmanın yapılması, edebiyat bilimi ve anlatı biliminde anlatıcı kavramının aydınlanmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: kurmaca yazar, anlatıcı, hikâyeci, narrator, açık anlatıcı, örtük anlatıcı, çok belirgin anlatıcı, az belirgin anlatıcı, anlatıcı tipolojisi.

---

*Uzman, Fatih Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Ve Edebiyatları Bölümü,
b.kulamshaeva@gmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/8 Fall 2009

**A NARRATOLOGICAL APPROACH TO THE CONCEPTS
OF NARRATOR AND FICTIONAL AUTHOR****ABSTRACT**

Narrative instances of the text appear to be the most important for the narratologists who approach to the narrative linguistically. The *narrator* who has been charged with a task “put into words”, that is, tasked with presenting the literary communication linguistically is the main narrative instance within the text level. And his receiver level in this instance is narratator. This term is coined by an American narratologist G. Prince (1973a, 1973b).

The main narrative level of the inner, represented world of the narrative, which is one of the six instances of the communication level, is *fictional author*, namely narrator (the term we prefer) is the role invented and accepted by the author, i.e. it is fiction. Fictional author can overlap with the notions of story teller and *narrator*. Different types of the narrator have been revealed according to the fact that the narrator appears in the narrative text in various forms as *explicit-implicit*, *personal-impersonal*, *overt-covert*, *omniscient-limited*, *primary-secondary-tertiary*, *diegetic-non-diegetic* and according to the perspective. In this context determination of the borders of the above named concepts will be helpful in defining the position of the narrator according to the narration form of the narrative; in making a classification in accordance with this definition, and in clarification of the notion narrator in the branch of narratology.

Key Words: fictional author, narrator, story teller, narrator, explicit narrator, implicit narrator, *personal narrator*, *impersonal narrator*, *overt narrator*, *covert narrator*, types of narrators.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Giriş

Anlatı bilimciler de yapısalcılar gibi metni çok dereceli bir oluşum olarak algırlar. Ancak onlar için en önemlisi, derecelerin bildirişim tabiatıdır. Bu bildirişim, edebî bildirinin göndericisi ve alıcısı arasındaki bildirişimdir. Herhangi bir metnin gerçek yazarı ve gerçek okuru, birbirleriyle doğrudan değil, metnin içinde bulunan anlatı derecelerinin yardımıyla, dolaylı olarak metnin kendisiyle temasta bulunurlar.

Okurun doğrudan temasta bulunduğu *anlatı* derecesinin daha ayrıntılı bir şekilde araştırılması kendi anlatı derecelerinin bulunduğu iki alt düzeyin meydana gelmesine yol açmıştır. Eğer anlatıcı dil bilgisel birinci şahıs eki alarak, belirsiz bir şahıs veya kahraman hikâyeci ağzından anlatıyor ise o zaman bu durum, onunla bildirişim hâlinde olan *kurmaca* veya *açık anlatıcı* ve *kurmaca* veya *açık okur* derecelerinin bulunduğu “kurmaca bildirişim durumu” düzeyinin meydana gelmesini gerektirir. Her edebî eserin sanatsal bildirişiminin makro düzeyi, her birinin kendi gönderici ve alıcı derecelerinin (gerçek yazar – gerçek okur; örtük yazar – örtük okur; kurmaca yazar – kurmaca okur; odaklayıcı – örtük seyirci) bulunduğu ve aşamalı olarak düzenlenmiş alt anlatı düzeylerini meydana getirir.

Örtük yazar-örtük okur derecelerinin bulunduğu edebî eser düzeyinden bir sonraki düzey, kurmaca yazar veya anlatıcı-kurmaca okur veya alıcı derecelerinin bulunduğu kurmaca düzey, başka bir deyişle, tasvir edilen dünya düzeyidir.

Kurmaca yazar veya açık yazar (Fr. auteur explicite, auteur fictie, İng. explicit author, fictive author, Alm. expliziter autor, fiktiver autor, figur in text), bir “metin içi figür”, edebî dünyaya ait olan ve anlatıyı birinci şahıs ağzından anlatan *hikâyeci*, başka bir deyişle, bu roman dünyasının şahıslarından biri olarak karşımıza çıkan ve eserin tamamının veya belli bir kısmının *kurmaca yazarıdır* (İl’in 2001: 344).

Anlatı türü, yukarıda belirtildiği gibi, diğer türlerden dış bildirişim yapısı; “yazar – tasvir edilenler – okur” yapısının iç dünyada, yani tasvir edilen dünyada “kurmaca yazar – anlatılanlar – kurmaca okur” yapısında sanki tekrar ediliyormuş gibi olmasıyla ayırt edilmektedir.

Kurmaca yazar, *anlatıcı* ve *hikâyeci* kavramlarıyla örtüşebilir. Ancak bu kavramlar ile ilgili, ayrıca gerçek yazar – örtük yazar – kurmaca yazar ve anlatıcı kavramlarının önemi ve hangi noktalarda birleşip, hangi noktalarda ayrıldığı konusunda aynı fikri savunan belirli bir tanımlama henüz bulunmamaktadır. Bu yüzden,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

kurmaca yazar kavramı yerine hangi tipolojik özelliklere sahip olursa olsun, bu özelliklerinden bağımsız olarak öyküleme işlevinin taşıyıcısı anlamını ifade eden *anlatıcı* kavramını tercih etmekteyiz.

Bildirişim düzeyindeki altı dereceden biri olan ve anlatının iç, tasvir edilen dünyasının esas anlatı derecesi, *kurmaca yazar*, yani (bizim tercih ettiğimiz kavram olan) *anlatıcı* (İng. *narrator*, Fr. *narrateur*) kavramı *gerçek yazar* kavramının karşıtıdır. Bir yaratılmış figür olarak *anlatıcı*, yazar tarafından uydurulan ve kabul edilen bir roldür, yani kurmacadır. Bu bakımdan kurmaca yazar, yani anlatıcı, anlatıcı tipolojisi içinde hangisine uyarsa uysun, R. Barthes'in da belirttiği gibi anlatının kahramanları gibi asıllarına göre "*kâğıt varlıklardır*" (1966: 221; Kosikov, 1987); hikâyenin (gerçek) yazarı hiçbir şekilde hikâyenin anlatıcısıyla veya kurmaca yazarla karıştırılamaz.

Tabi ki, bir edebî eserin okur tarafından algılanması meselesinin çok yönlülüğünü de hesaba katarak, anlatıcı kavramının yukarıda verdiğimiz kuramsal tanımlamalarıyla sınırlı kalmayıp, kavramı diğer benzeri kavramlardan ayırt eden veya birleştiren yanlarını tespit etmek, başka bir deyişle anlatıcı kavramının sınırlarını tespit etmek, edebî anlatının anlatılış biçimine göre anlatıcının konumunu belirlemek ve buna uygun olarak bir sınıflandırma yapmak maksada uygun olacaktır. Bu çerçevede aşağıda *anlatıcı* kavramının bir bakıma eş anlamlısı sayılan *hikâyeci* ve *narrator* kavramlarıyla ilişkisi, ayrıldığı ve birleştiği yanlar ile edebiyat bilimi ve anlatı biliminde bugüne kadar yapılmış anlatıcı tipolojisi ana hatlarıyla verilecektir.

Anlatıcı – Hikâyeci – Narrator

Batı edebiyat biliminde kurmaca anlatı bildirişimi göndericisi *anlatıcı* (narrator) olarak adlandırılmıştır (Lat., İng., Polon. *narrator*, Fr., *narrateur*; Rus. *narrator*). Türk ve Rus edebiyat biliminde ise iki farklı terim kullanılmaktadır: *povestvovatel'* = *anlatıcı* ve *rasskazçik* = *hikâyeci*. Onların arasındaki farklılık çeşitli şekilde ortaya çıkar: bazen dil bilimsel biçimine, daha doğrusu, anlatıcı ve anlatılan derecelerin özdeşlik veya ayrılık (özdeşmezlik) kriterine, bazen de gösterilmişlik derecesine göre belirlenir. Dil bilimsel bakımdan bakıldığında, *anlatıcı* olayı "üçüncü şahıs ağzından; *hikâyeci* ise birinci şahıs ağzından anlatır (Halizev 1988: 236), gösterilmişlik derecesine göre ise "*anlatıcı* gösterilmemiş, adlandırılmamış, metinle kaynaşan bir konuşma taşıyıcısı, *hikâyeci* kendi kişiselliğiyle bütün metni açıkça kuran (oluşturan) bir konuşma taşıyıcısıdır" (Korman 1972: 33-34).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Genel bilimsel kullanımında *anlatıcı* terimi düşünyapısal/*ideolojik* bakımdan çok nesnel, şahıssız, yazara yakın olan dereceyi ifade etmek için kullanılır. Bu yakınlığı belirtmek için çoğunlukla birleşik bir kavram olan *yazar anlatıcı* kavramı kullanılır. Geniş bir kullanımında *anlatıcı* teriminin *yazar* ve *yazar imgesi* kavramlarıyla karıştırılma durumları da az değildir. Örneğin, Sovyet döneminde edebiyat bilimi rehber kitabı *Slovar' Literaturovedçeskih Terminov/Edebî terimler sözlüğünde*, *anlatıcı imgesi* (obraz povestvovatelya) ve *yazar imgesi* (obraz avtora) terimleri eş anlamlı olarak verilmiştir. Onların genel anlamı “nesir tarzındaki eserlerde yazar (yani, herhangi bir karakterin konuşmasıyla ilişkili olmayan) konuşmasının taşıyıcısı” olarak tanımlanmıştır (Timofeev 1974: 248). Betimleyen yazar ve betimlenen anlatıcıyı ayırt etmeme durumu, eski Sovyet ve bugünkü Rus ve eski Sovyetlere dâhil olan diğer ülkelerin edebiyat bilimlerinde bugünlerde de görülmektedir. E.V. Paducheva'nın düşüncesine göre (1996: 202), “anlatıcı ve yazar imgesi (bazen sadece yazar) terimleri bilimsel edebiyatta eş anlamlı olarak kullanılır”.

Anlatıcı terimi bazen işlevsel, yani anlatı işlevinin taşıyıcısını ifade eden bir kavram olarak kullanılır. Böyle bir kullanıma, örneğin, N.A. Kozevnikova'nın, yazar veya hikâyecinin de anlatıcı olabileceğinin tespit edildiği *Tipi Povestvovaniya v Russkoy Literature XIX—XX vv./XIX-XX. yy./Rus Edebiyatında Anlatı Türleri* eserinde rastlayabiliriz (1994: 3). Araştırmacının fikrine göre, anlatan derece olarak yazarın kendisi de karşımıza çıkabilir.

Hikâyeci terimi, çoğunlukla, az çok “öznel”, şahsî, karakterlerden biriyle özdeşleşen veya anlatılan olaylar dünyasına ait olan şahsiyeti ifade eder. Stilistik bakımdan tarafsız olan *anlatıcı*dan farklı olarak, *hikâyeci* özgül/spesifik ve belirtili dilsel bir tip olarak nitelendirilir. B. Korman'a göre *hikâyeci*, anlatma işlevinin açıkça ifade edildiği bir konuşma öznesi; kendi kişiselliğiyle bir metni yöneten dilin taşıyıcısıdır (1972: 34).

Ancak “nesnel”, şahıssız, stilistik bakımdan tarafsız, anlam durumuna göre yazara yakın olan *anlatıcı* ve “öznel”, stilistik bakımdan belirtili *hikâyeci* gibi birbirine aykırı türlerin arasında, nesnellik ve öznellik arasında net bir ayırımın mümkün olmadığı geçişli türlerin geniş bir alanı açılır. *Anlatıcı* ve *hikâyeci* kavramlarının farklı anlamlarda kullanılmasını ve onların farklı özelliklere sahip olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla, W. Schmid (2003: 66) nesnellik-öznellik, tarafsızlık-belirtlilik vs. gibi karşıtlıklar konusunda ilgisiz kalan ve saf teknik bir terim olan *narrator* kelimesini tercih eder.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Narrator kavramı, diğer Latin terimleri (örneğin *auktor*, *aktor* vs.) gibi tamamen işlevseldir.

İnsanbiçimcilik (antropomorfizm) ve psikolojizmden kaçınmak amacıyla R. Barthes *anlatıcıyı* (narratoru) “kâğıt varlık” olarak adlandırmıştır (1966: 19). *Anlatıcı* metinde meydana gelir ve okur tarafından soyut bir işlev olarak değil, kaçınılmaz bir biçimde düşünce ve dilin belirli bir insanbiçimci özelliklerine sahip olan bir öznesi olarak algılanılabılır.

Anlatıcı, çeşitli devirlerde yaşayan, şahısların zihninin en gizli köşelerine sızıp giren insan-üstü, her şeyi bilen ve her yerde olabilen derece olarak kurulmuş olabilir, bazen ise, örtük yazarla karışarak hayal meyal duyulur şekilde olabilir. Anlatıcı, bazen tutarsız bir tarzda kurulmuş olabilir, onun tipi değişebilir; bir anlatıda anlatıcı çoğu zaman her yerde bulunabilen, her şeyi bilen, karakterlerin en gizli ruh köşelerine girebilen şahıssız derece olarak karşımıza çıkarken, zaman zaman da kendi bilgilerinin sınırlı olduğu, ilk bakışta çok fazla gereksiz gibi görünen şeyleri de anlatan sanki bir haber ajansına da dönüşebilir. Böyle değişmeler dolayısıyla, katılımının bazen çok duyulduğu, bazen de tamamen unutulduğu anlatıcının anlaşılma derecesi de çok farklıdır. Ancak o ne kadar nesnel, şahıssız ve değişken olursa olsun, Schmid’in de belirttiği gibi, anlatıcı her zaman anlatmakta olduğu “öyküye” “olaylardan” belli bir unsurları seçmesi için kendinin belirli bir bakış açısı bulunan özne olarak karşımıza çıkar (2003: 67).

Böylece, anlatıcının anlatı metninde çok değişik biçimlerde belirmesine ve bakış açısına bağlı olarak farklı anlatıcı tipleri ortaya çıkmaktadır. Anlatım/öyküleme işlevinin esas öznesi olan anlatıcı ve onun türleri ile ilgili bugüne kadar çok sayıda sınıflandırma çalışması yapılmıştır; Lubbock (1921); Friedman (1955); Füger (1972); Genette (1980); Schmid (2003) vs. Ancak, bununla birlikte anlatıcı türleri arasında kesin bir sınır koymak, birbirinden kesin çizgilerle ayırt etmek pek mümkün değildir. Zira aynı anlatı çeşitli bakış açılarından sunulabilir, buna bağlı olarak da anlatıcı tipi değişebilir veya farklı tipteki anlatıcının bazı özelliklerine sahip olabilir. Bununla birlikte anlatıcı tipi ve bakış açısı konusu da çoğu zaman karıştırılmakta, anlatıcı tiplerinin sayısı konusunda çok farklı sınıflandırmalar bulunmaktadır.

Anlatıcı veya bakış açısı konusunda Persi Lubbock (1921) 4 tip, Norman Friedman (1955) ise 8 tip anlatıcı veya bakış açısı olduğunu ileri sürmüştür, Alman bilim adamı Wilhelm Füger (1972) 12 tipi içine alan tipolojiyi önermiştir (Lintvelt 1981: 111-176). Onların çalışmalarında, daha önce de belirttiğimiz gibi, genelde anlatıcı tipi ve

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bakış açısı tipi karışmakta ve birbiriyle yer değiştirmektedirler. Tipolojinin temelinde yatan kriterler çoğu kez yeterince açık belirlenmemekte, kuramsal kriterlerin yardımıyla belirlenmiş tipler ile edebiyat eserindeki gerçek tiplerin birbiriyle örtüşmediği durumlar da meydana gelmektedir. Alman anlatı bilimcisi Schmid, bu eksikliklerin, en çok anlatıcının *dış konum* (Außenposition)-*iç konum* (Innenposition) karşılıkları konusunda kararsız davranan Füger'in tipolojisinde görüldüğünü iddia etmektedir. Ayrıca, Schmid, bu ikili yapının alındığı Erwin Leibfried (1970: 245-248;) gibi Füger'in de anlatılan hikâyeye anlatıcının katılımı ve anlatıcının bakış açısı gibi iki farklı olayı birbiriyle karıştırdığını, böyle iki anlamlılığın ise, Leibfried gibi Füger'in de "anlatıcı" kavramını, oldukça geniş anlamda, asıl anlatıcının anlatan derece, karakterin ise algılayan derece (G. James terminolojisine göre *yansıtıcı* reflektör) olabildiği "odak nokta" işareti olarak kullanmasından kaynaklandığını belirtir (2003: 79). Anlaşıldığı gibi, anahtar kavramların böyle geniş yorumu ona dayanan tipolojinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Schmid, anlatıcı tipolojisinin, *varlık bilimsel/ontolojik* değil, evristik¹ bir nitelik taşıyan ayırma şeması olarak, sıradan bir şekle sahip olması ve sadece basit kriterleri dikkate alması gerektiğini belirtir (2003: 79). Ayrıca, böyle bir anlatıcı tipolojisinin temelinde aşağıdaki gibi kriter ve tiplerin bulunması gerektiği görüşündedir:

Tablo 5. Anlatıcı tipolojisinin kriterleri

Kriterler	Anlatıcı tipleri
tasvir etme yöntemi	açık-örtük
kişisellik	kişili-kişisiz
belirginlik derecesi	çok belirgin-az belirgin
insanbiçimcilik	insanbiçimcil-insanbiçimcil olmayan
çerçeveleme derecesi	birincil-ikincil-üçüncül
öyküsellik	öyküsel-öyküsel olmayan
değerlendirme ifadesi	nesnel/objektif-öznel/subjektif
bilgililik derecesi	her şeyi bilen-sınırlı bilgi sahibi
mekân	her yerde olabilen-bulunmadaki sınırlılık
iç bakış	içte bulunan-dışta bulunan

¹ *Evristik*: Önceden belli olmayan yöntemi bulmayı sağlayan araştırma yöntemlerinin toplamı.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

profesyonellik	profesyonel–profesyonel değil
güvenilirlik	güvenilir–güvenilmez

Kaynak: Schmid 2003: 79

Bu kriterler anlatıcıda ayrı ayrı bulunduğu gibi, aynı anlatıcı bu özelliklerden bir kaçına birden sahip olabilir de. Aşağıda anlatıcı tiplerini belirleyecek bu kriterler mümkün olduğunca ayrı ayrı tanımlanarak, farklı ve benzer yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tasvir Etme Yöntemine Göre Anlatıcı Tipleri: Açık-Örtük

Anlatıcıyı tasvir etmenin *açık* (explicit) ve *örtük* (implicit) olmak üzere iki esas yöntemi mevcuttur. Açık tasvir, anlatıcının kendini takdim etmesine dayanır. Anlatıcı kendi adını söyleyebilir, kendini anlatıcı “ben” olarak tanıtabilir, kendi hayat öyküsünü anlatabilir, kendi düşünme tarzını ifade edebilir. Açık tasvir, mutlaka detaylı bir şekilde kendini tanıtmayla yansıtılacak demek değildir. Şahıs zamirlerinin ve birinci şahıs fiil şeklinin kullanılmasının kendisi de, zayıf duyulan bir şekilde olsa bile, kendini tasvir etme olarak algılanır.

Eğer açık tasvir ek yöntem olarak sayılırsa, örtük tasvir temel, mecburî niteliği taşımaktadır. Açık tasvir örtük tasvirin üzerinde kurulur ve onsu bulunamaz. Örtük tasvir anlatı metninin gösterme işaretleri veya belirtilerin yardımıyla gerçekleşir. Bu işaretler dilin canlı ve çok anlamlı işlevine dayanmaktadır (Byuler 1918/1920; 1934; Schmid 2003: 68).

Anlatıcının kendisine işaret eden belirtilerle betimlemesinde anlatı yapısının bütün yöntemleri katılır:

- (1) Anlatılan hikâyeyi kurmak için anlatı malzemesi olarak “olaylardan” unsurlar seçme (Karakterleri, durumları, eylemleri ve onların yanı sıra karakterlerin konuşmaları, düşünceleri ve kavrayışları).
- (2) Seçilmiş unsurları somutlaştırma, detaylaştırma.
- (3) Anlatı metninin kompozisyonu, yani seçilen unsurları belli bir düzende kurma ve yerleştirme.
- (4) Seçilmiş unsurların dilsel (leksik ve sentaktik) takdimi.
- (5) Seçilmiş unsurların değerlendirilmesi.
- (6) Anlatıcının düşünceleri, açıklamaları ve genel yargıları (Schmid 2003:68).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Anlatıcının örtük tarzı, yukarıda gösterilen altı yöntemin etkileşiminin sonucudur. Anlatıcı, böylece, anlatı metninin belirtilerinden kurulan bir yapıdır. Aslında, o gösterilen (altı) özelliğin taşıyıcısından başka bir şey değildir (Schmid 2003: 68).

Kişisellik Derecesine göre Anlatıcı Tipleri: Kişili-Kişisiz

Anlatıcı, ayrı bir bireyin, kişinin açıkça ifade edilen özelliklerine sahip olabilir. Ancak, o her hangi bir değerlendirilmenin öznesiz taşıyıcısı da olabilir ve herhangi bir bireysel özelliğe sahip olmamış da olabilir. Schmid, anlatıcının zayıf duyulurluk olmasının, çoğunlukla “kişisel anlatıda”, yani anlatımın şahsın bakış açısına göre belirlendiği anlatılarda gözlemlendiğini belirtmektedir.

Kişisiz anlatılarda anlatı metninin üstünde bulunan ve onu yönlendiren sosyal, psikolojik ve dilsel özelliklere sahip özneye işaret eden stilistik belirtiler bulunmamaktadır. Bu tür anlatılarda olaylar sanki kendi kendine anlatılıyormuş gibi olur.

Kendi özelliklerine göre anlatıcı ayrıca kişiselleştirilmiş ve kişiselleştirilmemiş de olabilir. Paducheva'nın görüşlerine göre “anlatıcı anlatı karakterlerinden biri olunca, yani anlatılan dünyaya ait öyküsel anlatıcı olunca” kişiselleştirilmiş; “anlatının iç dünyasına girmeyen öyküleme düzeyinin anlatıcısı olunca” kişiselleştirilmemiş anlatıcı olur (1996: 203). Kişiselleştirilmemiş anlatıcıya aynı zamanda örtük anlatıcı da denilebilmektedir, çünkü o kendini göstermeyen, kendi hakkında hiçbir dil bilimsel veya stilistik işaretlerin bulunmadığı bir anlatıcıdır. Kişiselleştirilmemiş anlatıcının esas özelliği, Paducheva'ya göre, “hiçbir düzeyde; hem karakterlerin yer aldığı kurmaca dünyada, hem de yazarın yer aldığı gerçek dünyada tam olarak bulunamamasıdır” (1996: 2003).

İnsanbiçimcilik Derecesine göre Anlatıcı Tipleri: İnsanbiçimcil-İnsanbiçimcil Olmayan

Anlatıcının kişisellik meselesini onun insan biçimci olma meselesinden ayırt etmemiz gerekir. Anlatı derecesi kişili olabilir, ancak insan olmayabilir. Bu durum, anlatı her şeyi bilen ve her yerde bulunabilen anlatıcı tarafından anlatıldığında, tek bir insanın imkânları ile sınırlı olan belli bir mekânsal ve zamansal bakış açısı çerçevesinin dışına çıkıldığı zaman meydana gelir. Her şeyi bilen ve her yerde bulunabilen anlatıcı anlatı bilimi geleneklerine göre defalarca “olimpik” olarak nitelendirilen Tanrı benzeri derecedir. (Shipley (haz.) 1943: 439-440).

Aynı şekilde, insan biçiminde olmayan anlatıcı, sadece insanüstü bir varlık değil, tam tersine ondan daha aşağıda da

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bulunabilir, yani bir hayvan veya bir eşya, hatta geometrik figürler de olabilir. Bu tür anlatıcılar, genelde, masal, efsane türü anlatılar ve hicivlerde bulunur. Böyle hayvan veya eşya biçiminde sunulan anlatıcılar bir yandan da *güvenilmez* anlatıcılardır.

Belirginlik Derecesine göre Anlatıcı Tipleri: Çok Belirgin-Az Belirgin Anlatıcı

Her anlatı eserinde anlatıcı bulunur mu? Anlatı metninde, her hangi bir hikâyeyi anlatma kabiliyeti haricinde, kurmaca göndericisinin hiçbir bireysel özelliğinin bulunmadığı zamanlarda bile bir anlatıcıdan bahsetmek maksada uygun mudur? Bu tür soruları araştırmacılar çeşitli şekilde cevaplandırmışlardır. Bu cevaplar Mary Lor Ryan'a (1981) göre üç esas yaklaşıma birleştirilebilir.

Birinci yaklaşım taraftarları çok bariz bir şekilde belirtilmiş anlatıcı ile anlatıcı kişiselliğinin sıfır derecesi arasında hiçbir önemli ayırımın olmadığı görüşündedirler. Böyle bir durum, tamamen kişisiz anlatının, yani anlatıcısız anlatının hiç olmadığı görüşünden yola çıkan Fransız dilli anlatı bilimcileri için özgündür (İl'in 2001: 169).

İngiliz anlatı biliminde Lubbock (1921) ve Friedmann'dan (1955) sonra geniş bir şekilde yaygınlaşan ikinci yaklaşım ise, *kişili* ve *kişisiz anlatı* arasındaki ayırımı vurgularlar. *Kişisiz anlatı* durumu XIX. yüzyılın geleneksel romanlarında *herşeyi bilen anlatım biçimi* ve XX. yüzyılın bazı romanlarında, örneğin, G. James ve E. Heminguey romanlarındaki *kişisiz anlatı sesi* biçiminde ortaya konulmuştur. Bu yaklaşımın temsilcilerinden biri olan S. Chatman'a (1978: 34, 254) göre, *anlatıcı olmayan/nonnarrator* ile *açık anlatıcı/overt narrator* arasındaki ara konumu *gizli anlatıcı/covert narrator* almaktadır. Anlatıcının bulunmayabileceği tezini savunan bu yaklaşım taraftarlarının görüşlerine göre, serbest dolaylı anlatım biçimlerinde anlatıcı unsuru bulunmaz ve böyle "anlatıcısız anlatılarda" anlatma görevi şahıslar tarafından veya herhangi bir "anlatısal işlev" tarafından gerçekleştirilir (Hamburger 1957, 1968; Banfield 1973; 1978a; 1978b; 1983).

Ryan tarafından "konuşma edimleri" teorisine uygun olarak öne sürülen üçüncü yaklaşım, birinci ve ikinci yaklaşım arasındaki uzlaşmadan ibarettir: anlatıcı kavramı bütün kurmaca metinlerinin mantıksal zaruretidir, ancak kişisiz anlatı durumunda o psikolojik temele sahip değildir. Birinci yaklaşımın taraftarları kişisiz anlatıcıya, "bireysel, en azından belirsiz insanî bir varlık" olarak bakarlar, ikinci yaklaşım taraftarları onun mantıksal zaruretinin inkâr ederler. Ryan'ın görüşüne göre (1981: 519), kişisiz anlatıcı, "insanî boyutlardan mahrum, soyut bir yapıt" olarak karşımıza çıkar.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

W. Schmid ise birinci yaklaşımdan yana yer almaktadır. O, Ryan'ın teklif ettiği uzlaşma görüşünü üç sebepten dolayı kabul etmez ve bu sebepleri şu şekilde sıralar:

İlk olarak, Ryan da diğer yaklaşımların temsilcileri gibi anlatıcının kişiselliği problemini onun belirtilmişlik problemiyle karıştırır. Anlatan derece olarak anlatıcı, çok bariz bir şekilde belirtilmiş ve bununla birlikte şahsî bir birliğe, özel insanî hususlara sahip olmadan belirtilmiş de olabilir. Anlatıcının belirgin olması metinde ona işaret eden belirtilerinin bulunmasına dayanmaktadır.

İkinci olarak, belirtilmişlik yorumlamasına dikotomik yaklaşım yanlıştır. Belirtilmişlik derecesi, kişisellik veya kişisizlik, nesnellik veya öznellik vs. gibi sadece iki zıt olanaktan ibaret değildir. Belirtilmişlik, belirtme işaretlerinin en çok ve en az bulunması arasında yaygınlaşan sürekliliği meydana getirir. En az bulunması, hiçbir zaman sıfır dereceye dönüşmez. Sonuçta, anlatmanın Hemunguey türü de (veya S. Chatman'a göre nonnarration) tanıtımın belli özelliklerinden mahrum değildir.

Üçüncü olarak, kişisiz anlatıda ikame konuşur/substitute speaker, yani anlatıcı ve gerçek konuşmacı/actual speaker, yani yazar o kadar yakındırlar ki, “okur, anlatıcıyı yazar ile şahısların bilinçleri arasında bulunan bağımsız bir şuur olarak yeniden yapılandırma mecburiyeti ile karşı karşıya kalmaz” yönündeki Ryan'ın fikri sadeleştirilmiş bir iddiadır (Schmid 2003: 74-75).

Sonuçta anlatı metni tamamen belirtisiz olamaz, zira en zayıf şekilde belirtilmiş olsa bile her anlatı metninin kesinlikle bir anlatıcısı bulunduğuna göre, örtük betimleme işaretlerini içermesi kaçınılmazdır.

Çerçeveleme Derecesine göre Anlatıcı Tipleri: Birincil, İkincil ve Üçüncül Anlatıcı

Anlatıcının çerçeve ve ek hikâyeler sisteminde aldığı yere göre anlatıcı, birincil anlatıcı, yani çerçeve hikâyeye anlatıcısı; ikincil anlatıcı, ek hikâyenin anlatıcısı; üçüncül anlatıcı v.s. olarak bölünür. Birincil, İkincil ve Üçüncül Anlatıcı terimleri (primary, secondary, tertiary narrator) Bertil Romberg tarafından önerilmiştir. Schmid ise bu terimlerin, G. Genette tarafından önerilen (1972: 237-241) “ekstradiegetik anlatıcı” (= birincil anlatıcı), “diegetik, veya intradiegetik” anlatıcı (= ikincil anlatıcı), “metadiegetik” anlatıcı (= üçüncül anlatıcı) gibi karmaşık terimler sistemine göre daha kullanışlı olduğu görüşündedir.

Kendiliğinden anlaşılıyor ki, “birincil”, “ikincil” vs. sıfatları hiçbir şekilde aşamalı dereceleri ifade etmemektedir. Esasen,

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

çoğunlukla birincil anlatıcılar sadece alt anlatıların gerekçeleri görevini yaparlar.

Öyküsellik Derecesine göre Anlatıcı Tipleri: Öyküsel-Öyküsel Olmayan

Anlatıcı tiplerini tespit etmekteki en önemli husus *diegetik* ve *diegetik olmayan* (öyküsel ve öyküsel olmayan) anlatıcı karşıtlığıdır. Bu ikili yapı, anlatıcının tasvir edilen dünyanın iki planında; anlatılan hikâyeye planı olan *saf anlatı*'da (*diegesis*)² ve anlatma planı olan *yorum*'da (*exegesis*)³ bulunabileceğini bildirir (Schmid 2003:81).

Kendi hakkında *saf anlatımın* bir karakteri olarak bahseden anlatıcıya *öyküsel/diegetik anlatıcı* denilebilir. *Öyküsel anlatıcı* iki planda, hem anlatıda (onun öznesi olarak) ve hem de anlatılan hikâyede (onun nesnesi olarak) karşımıza çıkmaktadır. *Öyküsel olmayan anlatıcı* ise kendinden *saf anlatımın* bir parçası olarak bahsetmez, sadece diğer karakterleri anlatır. Onun varlığı anlatı planıyla, yani *yorum* ile sınırlı kalır.

Öyküsel anlatıcı görev bakımından fark edilen iki dereceye ayrılır: *anlatan "ben"* ve *anlatılan "ben"*⁴, bu arada tekrar belirtelim ki, *öyküsel olmayan anlatıcı* sadece *exegesiste* görev alır. Schmid, E.V. Paducheva'nın bu konudaki "diegetik anlatıcı metnin iç dünyasına aittir" şeklindeki yorumunun (1966: 203) ancak bazı özel durumlarda mümkün olabileceğini, zira anlatıcı, anlatan derece olarak her zaman "iç" daha doğrusu "anlatılan dünya çerçevesi dışında kalacağını, anlatılan dünyaya ise sadece, anlatıcının daha önceki "anlatılan ben'inin" gireceğini belirtir.

² Saf anlatı/*diegesis* (Yun. **Διήγησις**, anlatı) "anlatılan dünya", *diegetik* sıfatı ise "anlatılan dünyaya ait" anlamını verir. *Diegesis* (Yun. **Εξήγησις**, yorum) kavramının "edebî eserde tasvir edilen dünya" olarak tanımlandığı yeni anlamı beyaz perde/*sinematograf* anlatısı kuramcısı Etien Surio (1951; 1990: 581) tarafından önerilmiştir. Genette, (1972: 278-279) bu kavramı, sinema teorisi çalışmalarından alıntı olarak ve genel sözcük kullanımında "anlatıyla ifade edilen mekân ve zamansal kavramlar dizini/*universum*" olarak, *diegetik* kelimesini ise genelleştirilmiş bir şekilde – "(anlatılan) hikâyeye ait olan şey" olarak tanımlamaktadır.

³ *Yorum/exegesis* (Yun. **Εξήγησις**, açıklama, yorumlama) kavramı, Diomed'in "Gramer'inde" (M.S. IV. yy.) **ἀπαγγελία** ve *narratio* kelimelerinin eş anlamlısı olarak saf anlatıyı ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Bununla birlikte söz konusu kavram anlatımın gerçekleştiği ve hikâyeyi açıklamaya ek olarak kullanılan anlatıcının her çeşit yorumları, tefsirleri, açıklamaları ve düşünceleri veya anlatı üstü fikirlerinin ortaya çıktığı plana aittir (Schmid 2003:81).

⁴ İngiliz edebiyatında bu terimler "*narrating – experiencing self*" olarak kullanılmaktadır, bkz. Cohn (1981:180)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

Ayrıca Schmid, Lubomir Dolezel'in (1973: 7), anlatıcının bazen eylem karakterlerinin biriyle "özdeş" olması yönündeki fikrinin de yeterince doğrulanmış olmadığını savunur ve karakter ile anlatıcı sıfatındaki anlatıcının değil, yani anlatıcı "ben'in" değil, onun daha önceki anlatılan "ben'inin" özdeş olduğunu belirtir. Bununla birlikte Schmid, Dolezel'in vardığı sonucu da kabul etmez; zira "Dolezel'in görüşüne göre, anlatıcıyı anlatılan eylem katılımcısına dönüştürmekle karakter anlatıcıya *özgün tanıtım* (representation) ve *denetim* (control) işlevlerini benimsemekte, bununla birlikte anlatıcı ve karakter arasındaki karşıtlık ortadan kalkmaktadır. Dolezel'in bu görüşünde işlevsel özelliklerin maddî özelliklerle karışması meydana gelmektedir. Anlatı işlevinin taşıyıcısı olarak anlatıcı, karakter (veya aktör) konumuna ancak onun hakkında daha üst basamaktaki anlatıcı anlattığı zaman, karakter (aktör) ise anlatıcı konumuna ancak o ikincil anlatıcı işlevini kazandığı zaman dönüşebilir" (Schmid 2003: 83).

Öyküsel-öyküsel olmayan karşıtlığı, aslına bakılırsa, Genette'in "*özöyküsel* (homodiegetic) – *yadöyküsel* (heterodiegetic)" (1972: 253) karşıtlığının karşılığı olmaktadır. Ancak, Schmid, aşırı dikkatli okuru ve eğitilmiş "kullanıcıyı" gerektiren Genette terminolojisinin sınıflandırma ve sözcük yapımının bazı belirsizliklerinin bulunduğunu iddia eder ve "*homodiegetic*" ve "*heterodiegetic*" anlatıcıda asıl "aynı" veya "farklı" olan şey nedir? sorusunu sorar. Üstelik *homo-* ve *hetero-* öneklerini, anlatıcının birincillik, ikincillik ve üçüncüllüğünü ifade eden *ekstra-*, *intra-* ve *meta-* önekleriyle karıştırmanın çok kolay olduğunu savunur. Ayrıca, Schmid, öyküsel anlatıcıyı, *saf anlatıda* anlatılan "ben" olarak bulunduğundan dolayı "intradiegetic" anlatıcı olarak, öyküsel olmayan anlatıcıyı ise *saf anlatının* dışında kaldığından dolayı "ekstradiegetic" olarak adlandırmanın mümkün olabileceğini belirtir. Ancak, bu durumda da yaygın bir şekilde kullanılmaya başlayan Genette terminolojisiyle tam bir karışıklık yaşanabileceğini düşünen Schmid, Genette terminolojisine göre *extra-* ve *intra-* öneklerinin farklı yapıları ifade ettiği görüşündedir (2003: 83).

Bu kavramların birbiriyle karıştırılma durumlarını engellemek ve terminolojiye daha açıklık getirmek amacıyla W. Schmid, Genetteçiler için esas anlatıcı tiplerinin karşılaştırmalı tablosunu önermektedir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Tablo 6. Genette ve Schmid Terminolojisi

Genette terminolojisi	Schmid tarafından sunulan terminoloji
Extradiegetik–heterodiegetik narrator →	Birincil, öyküsel olmayan anlatıcı
Extradiegetik – homodiegetik narrator →	Birincil, öyküsel anlatıcı
Intradiegetik – heterodiegetik narrator →	İkincil, öyküsel olmayan anlatıcı
Intradiegetik – homodiegetik narrator →	İkincil, öyküsel anlatıcı
Metadiegetik – heterodiegetik narrator →	Üçüncül, öyküsel olmayan anlatıcı
Metadiegetik – homodiegetik narrator →	Üçüncül, öyküsel anlatıcı (2003: 83)

Kaynak: Schmid 2003: 84

Schmid tarafından önerilen bu *öyküsel-öyküsel olmayan* karşıtlığı, geleneksel, ancak birtakım anlaşmazlıkları doğuran *birinci şahıs anlatıcısı* (Ich–Erzähler)-*üçüncü şahıs anlatıcısı* (Er–Erzähler) karşıtlığının yerine kullanmak amacıyla alınmıştır. Ancak, dil bilimsel biçim anlatıcı tipolojisinin temelinde bulunulmamalıdır, çünkü her hikâye, aslına bakılırsa, hatta eğer dil bilimsel şahıs kategorisi metinde açıkça ifade edilmediği takdirde dahi birinci şahıs ağzından anlatılır. Schmid, anlatıcı tiplerinin ayırıcı özelliğini birinci şahıs şekillerinin bulunması değil, anlatı ile işlevsel yönden ilişkili olmasının oluşturması gerektiğini; “ben’in” sadece anlatı eylemine ait olduğu durumlarda anlatıcı *öyküsel olmayan*; bazen anlatı eylemine, bazen de anlatılan dünyaya özgü olduğu durumlarda ise *öyküsel* olarak nitelendirilebileceğini savunur (2003: 84).

Saf anlatıda karakter/aktör ve *exegesis*te anlatıcı olarak bulunan öyküsel anlatıcının ikili varlığına uygun olarak, birinci şahıs şeklini kullanmak her iki plana ait olabilir.

Anlatıcı tipi	Birinci şahıs şeklinin aitlik durumu
Öyküsel olmayan	“ben” = exegesis
Öyküsel	“ben” = exegesis + diegesis

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Öyküsel olmayan anlatıda birinci şahıs biçiminin tamamen bulunmaması oldukça sık karşılaşılan bir durumdur. Ancak bu, anlatıcının tamamen bulunmaması anlamına gelmez. O, anlatılanı kendini takdim etmeden değerlendirebilir, yorumlayabilir vs. Birinci şahıs biçiminin bulunmaması öyküsel anlatıda da olabilir. Öyküsel anlatıcı, kendisinden, kendisini sadece adıyla takdim ederek, üçüncü şahıs gibi bahsedebilir. Sonuç olarak, *öyküsel anlatıcı-öyküsel olmayan anlatıcı* karşıtlığı anlatıcının sadece *exegesiste* veya *saf anlatıda* ortaya çıkmasına bağlı olarak ayırt edilebilir.

Schmid, önermiş olduğu *öyküsel-öyküsel olmayan* karşıtlığının, bu karşıtlıklar ile örtüşebileceği düşünülen *açık-örtük*, *kişili-kişisiz* ve *yazar-karakter* gibi diğer üç karşıtlık ile aynı olmadığını savunur ve bu kanısını aşağıdaki şekilde açıklar:

İlk olarak, söz konusu karşıtlık, *açık-örtük/explicit-implicit* karşıtlığından farklıdır. *Öyküsel olmayan anlatıcı*, *örtük/implicit* anlatıcıyla özdeşleştirilmemelidir, ancak “*yorumlayıcı (exegetic)* anlatıcı... kendisini takdim etmeyen hikâyecidir” görüşünden yola çıkarak Paducheva’nın böyle bir özdeşleştirmeye yer verdiğini görebiliriz (1996: 203). Yorumlayıcı anlatıcı, yani *öyküsel olmayan anlatıcı*, genel olarak son derece örtük anlatıcı olarak karşımıza çıkar, ancak açık anlatıcı biçiminde de görülebilir, yani (anlatan “ben” gibi) kendini doğrudan takdim edebilir.

İkinciden, *öyküsel-öyküsel olmayan* karşıtlığı, J. Peterson (1977: 176) tarafından önerilen *kişili-kişisiz* (Er-Erzähler-Ich-Erzähler) karşıtlığıyla örtüşmeyecektir. Peterson’un görüşleri, hem anlatan “ben”e, hem de anlatılan “ben”e “birinci şahıs anlatısı” romanında özel bir “*bedensellik (leiblichkeit)*” yükleyen Stanzel’in (1979: 119-124) görüşlerine yakındır. Bununla birlikte, *öyküsel anlatıcı*, anlatan “ben” olarak *öyküsel olmayan anlatıcıya* göre daha bireysel, öznel olmak zorunda değildir. Anlatılan “ben” vurgulanıyor ise, bu tür anlatıcı kişisiz bir sese kadar da küçültülebilir.

Üçüncüden, önerilen ayrımlar bakış açısı veya perspektif problemlerine değinmemektedir. İki kategorinin, anlatıcının *saf anlatıda* katılımı ve bakış açısı kategorilerinin karışması, tipolojik yapılarda sıkça görülen bir hatadır. Böyle karışıklığın en basit örneği, F. Stanzel (1964; 1979) tarafından önerilen, *yazar anlatısı* (authoriale narrative) ve *kişisel anlatı* (personale) durumlarıyla *birinci şahıs anlatısı* durumunun (Ich-Erzählsituation) karşılaştırıldığı *anlatı durumları tipleridir* (Typenkreis der Erzählsituationen) (Schmid 2003: 87-89).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bunları göz önünde bulundurarak, Schmid şöyle bir sonuca varmaktadır: “Eğer, üçüncü şahıs anlatıcısıyla ilgili ilk iki tip, bakış açısına göre ayırt edilirse, üçüncü tip Stanzel’e göre, anlatılan hikâyede anlatıcının bulunmasıyla tespit edilir. Anlatı bilimcilerin bu konuyla ilgili bir takım eleştirici fikir ve yazılarına⁵ rağmen, Stanzel, tamamen farklı iki kriterin karıştırıldığı ve “birinci şahıs” hikâyesinde bakış açısının hem yazarın bakış açısı hem de kişisel bakış açısı olabileceği görüşlerini kabul etmemiştir” (2003: 89).

Öyküsel Anlatıcı Tipleri: Anlatan Ben-Anlatılan Ben

Anlatılan “ben”, *saf anlatıda* farklı konumlarda yer alabilir. Anlatıcının (daha doğrusu – anlatılan “ben’in”) sıradan bir figüran olamayacağı, onun ya başkahraman (“otodiegetic narrator”) ya da gözlemci ve görgü tanığı olabileceğini savunan Genette, (1972: 253-254) anlatılan “ben” durumunun sadece iki konumunu kabul eder. Suzanne Lanser (1981: 160), Genette terminolojisine bağlı kalırken, *saf anlatıya* katılmanın beş dereceli basamağını içeren ve buna uygun olarak *heterodiegetik*, yani *öyküsel olmayan* anlatıcıdan uzaklaşmayı içeren daha detaylı bir şemayı önermiştir.

Tablo 7. Öyküsel anlatıcı tipleri

Öyküsel olmayan anlatıcı	Öyküsel anlatıcı
1	2 3 4 5 6

1: İlgisiz anlatıcı (anlatıda bulunmayan); 2: İlgisiz görgü tanığı; 3: Protagonist - görgü tanığı (Baş kahraman görgü tanığı); 4: İkincil şahıs; 5: Baş kahramanlardan biri; 6: Baş kahraman (Protagonist anlatıcı) (Kaynak: Schmidt 2003: 91)

Edebiyatta (Lanser’in tipolojisine göre 6. tip olan) otobiyografik anlatıcıya çok sıkça rastlanır. Klasik otobiyografik anlatı, psikofiziksel özdeşlikle ilgili olarak düşünülen, *anlatılan “ben”* ve *anlatan “ben”* arasında büyük bir zamansal mesafeyi nazarda tutar. Bu tip anlatıda, *anlatan “ben”*i *anlatılan “ben”*den ayıran zamansal mesafe, ya kısaltılabilir ya da uzatılabilir. Bu zaman zarfında “ben”

⁵ Bkz. örneğin, Leibfried (1970: 246); Cohn (1981); Peterson (1981); Brayer (1998).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009

değiştirilmiş ve böylece *anlatıcı “ben” anlatılan “ben”*den farklılaşmış olabilir.

Anlatı biliminin, *öyküsel anlatıcı* problemine işlevsel bakımdan yaklaşması gerekir. *Anlatıcı “ben” ve anlatılan “ben”*, anlatıcı ve aktör, yani eylemin taşıyıcısı olarak işlevsel bakımdan ayırt edilen iki derece olarak incelenilmelidir. Anlatı bilimi bakımından anlatıcı “ben” ile anlatılan “ben” arasındaki ilişki, *öyküsel olmayan anlatıda* anlatıcının karaktere, yani aktöre karşı olan ilişkisi ile aynı derecededir. Yani, öyküsel olmayan anlatıda sadece anlatı planında bulunan anlatıcı, yani “ben” başka birinin öyküsünü anlatır. Burada yapan derece olan aktör bir şahıstır. Öyküsel anlatıda ise “ben” hem anlatıcı sıfatında anlatı planından yer alır, hem de öykü planında bir şahıs olarak bulunur. Bu tip anlatıda yapan derece olan aktör ve anlatılan ben eşitliği söz konusudur.

Değerlendirme İfadesine göre: Nesnel-Öznel

Olayları değerlendirme bakımından anlatı biliminde kurmaca yazar, genel olarak, *nesnel* ve *öznel* olmak üzere iki türe ayırt edilmektedir. *Nesnel anlatıcı*, olayları dışarıdan gözlemleyen bir kişi gibi nesnel bir şekilde anlatır. Bu tip anlatıcı anlatılan öykünün dışında, ondan bağımsız olarak bulunur. Kurmaca yazarın ikinci türü olan *öznel anlatıcı* öykünün içinde bulunan karakterlerden biridir. Ancak burada anlatma işlevini *öznel anlatıcı* olan karakterin kendisi yapmaz. Anlatan derece değil, anlatı nesnesi durumundaki bu karakter, birinci şahıs anlatılarında *anlatılan ben* konumundadır. Bu tür anlatılarda anlatan derece ancak bu *anlatılan benin* öznel eşdeğeridir, yani karakter anlatıcının *anlatan benidir*.

Öznel anlatıcı ile ilgili Stepanov, anlatıcının öykünün içinde bulunduğu zaman yukarıda belirttiğimiz gibi bir karaktere dönüşeceğini, ayrıca bu karakterin artık anlatının nesnesi olmaktan çıkıp, o öykünün anlatan öznesi konumuna geçeceğini belirtmiştir (2002: 24). Böylece anlatıcının konuşmasının karakterin bakış açısına göre sunulması durumunda anlatıyı öznelleştirilme süreci gerçekleşmektedir.

Bilgililik Derecesine göre: Her şeyi Bilen-Sınırlı Bilgi Sahibi

Bir anlatıda anlatıcı çoğu zaman her yerde bulunabilen, her şeyi bilen, kişisiz derece olarak karşımıza çıkarken, zaman zaman kendi anlatısıyla ilgili fazla bilgiye sahip olmayan, sadece kendi gördükleri, bildikleri şeyleri anlatan bir karakter olarak belirebilir veya ancak ona söylenenleri, verilenleri aktarmaya çalışan bir haber ajansına da dönüşebilir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Her şeyi bilen anlatıcı kahramanların en gizli düşüncelerini bilebilir, geçmişteki olayları, geleceği ve aynı zamanda o anda olup biten olayların hepsini bilir. Bu özelliğine göre, bu tür anlatıcıya, genelde Tanrısal anlatıcı da denilmektedir. Ayrıca, o mekân konusunda da sınırsız imkânlarla sahiptir.

Sınırlı bilgi sahibi anlatıcı, Paducheva'nın adlandırmasıyla, edimsel bakımdan dürtülmüş/motivirovanniy anlatıcı (1996: 205) ise gerçeğe uygun biçimde düşünür ve hareket eder, zaman ve mekân konusunda doğal sınırlılık sahibidir, ayrıca karakterlerin iç dünyasını anlatma imkânına da sahip değildir.

Mekân Bakımından: Her Yerde Olabilen-Bulunmadaki Sınırlılık

Her şeyi bilen ve sınırlı bilgi sahibi anlatıcı durumunda olduğu gibi her yerde olabilen anlatıcı zaman ve uzam ekseninde ileri geri rahat hareket ederek, hem geçmişe gidebilir, hem de geleceğe atlayabilir; bu konuda sınırsız imkânlarla sahiptir. Belirli bir uzamda bulunurken, çok uzakta, başka bir uzamda gelişmekte olan olaylara da müdahalede bulunabilir. Bunun aksine bulunma sınırlılığı olan anlatıcı, doğal olarak, karakterlerin geçmişi, geleceği ile ilgili bazı şeyleri bilmeyebilir, kendinin bulunmadığı uzamlarda gelişen olaylardan haberi olmayabilir. Başka bir deyişle, uzam ve zamanda bulunmadaki sınırlılık dolayısıyla, bu tür anlatıcılar daha çok anlatıda bulunan veya bulunmayan bir karakter, yani bir hikâyeci tarzında belirir.

İç Bakış Açısından: İçte Bulunan-Dışta Bulunan

Anlatıcı derecesi çeşitli bakış açılarından değerlendirilmektedir. Meselâ, genelde, metinde anlatıcının dört esas konumu mevcuttur (Dolinin 1985).

- (1) öykü mekânının dışında bulunan yazar anlatıcı.
- (2) öykü mekânının içinde bulunan anlatıcı başkahraman veya anlatıcı görgü tanığı.
- (3) öykü mekânının dışında bulunan kurmaca yazar.
- (4) öykü mekânının içinde bulunan kurmaca hikâyeci başkahraman veya hikâyeci görgü tanığı (Dolinin 1985: 185).

Ayrıca, K.A. Dolinin, birinci konumda bulunan anlatıcının anlatısının 3. şahıs eki ile ifade edildiğini ve sadece karakterlerin dünyasının dışında değil, onların üstünde bulunduğunu belirtmiştir (1985: 186).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

Bunun tam tersine, dördüncü konumda bulunan anlatıcının anlatısı, (daha doğrusu hikâyeci) 1. şahıs eki ile ifade edilecektir. “Gerçek yazar ile örtüşmeyen ve öykü mekânında, yani karakterlerin mekânında bulunmayarak kendisinin özel hikâyesini (veya bizzat tanık oduğu bir hikâyeyi) anlatan anlatıcı figürü, gerçekte özel hayat ile ilgili gerçek bir anlatı oluşturma denemesi olarak ortaya çıkmaktadır” (Dolinin 1985: 187).

Güvenilirlik Derecesine göre: Güvenilir-Güvenilmez

Çok fazla anlaşılır olmayan bir kavram olan *güvenilmez anlatıcı* kavramı W. Bouth (1961) tarafından ortaya atılmıştır. Bouth’a göre anlatıcı ve örtük yazar kavramlarının örtüşmediği durumlarda *güvenilmez anlatıcı* durumu meydana gelir. Schmid ise daha yeni tanımlamalara göre, anlatıcının güvenilirlik ve güvenilmezlik derecesinin ölçütünün *örtük yazar* değil, gerçek okur olması gerektiğini belirtmiştir (2003: 71). Yukarıda bahsettiğimiz insanbiçimcil olmayan, hayvan veya eşya biçiminde karşımıza çıkan anlatıcılar bir bakıma güvenilmez anlatıcılardır. Bunun tersine, otobiyografik anlatıların anlatıcıları, öyküyü birinci şahıs ağzından sunan hikâyeciler daha güvenilir anlatıcılardır.

Sonuç

Bugünlerde anlatı bilimciler, açık/örtük, insanbiçimcil/insan biçimcil olmayan, kişili/kişisiz, her şeyi bilen/sınırlı bilgi sahibi ... gibi birçok anlatıcı tiplerini ayırt etmektedirler. Ancak bu kriterler anlatıcıları birbirlerinden kesin çizgilerle ayırt eden bir kriter olmaktan ziyade, birbirini tamamlayan özelliklerdir. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu kriterler anlatıcı tiplerinde ayrı ayrı bulunabileceği gibi, birkaç tanesi aynı anlatıcı üzerinde de bulunabilmektedir. Örneğin, aynı anlatıcı tasvir etme derecesine göre açık veya örtük, öyküsellik derecesine göre öyküsel veya öyküsel olmayan, belirginlik derecesine göre az veya çok belirtilmiş... vs. olabilmektedir. Yine aynı şekilde, bilgililik derecesine göre her şeyi bilen bir anlatıcı aynı zamanda her yerde bulunabilme özelliğine de sahiptir veya bunun tersini söyleyecek olursak, bulunmadaki sınırlılık, bilgisinin de sınırlı olmasına yol açabilmektedir. Anlaşıldığı üzere, bu kriterler birbiriyle sıkı ilişkide olan, birbiriyle iç içe geçen kriterlerdir.

Anlatı (narrative) ve *anlatı bilimi* (narratology) kavramları son zamanlarda Türk dil bilimci ve edebiyatçıların da ilgi odağı hâline gelmekte ve kullanılmaya başlanmaktadır. Anlatı bilimi, dil bilimi ve edebiyat bilimi yaklaşımlarının arasında geleneksel bir şekilde varlığını sürdüren ayrımı ortadan kaldırmaya çalışan, disiplinler arası bir araştırma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

bilim dalının gelişmesi için ilk başta bu bilim dalının bileşenleri olan kavram ve terimlerin aydınlanması, araştırma teknik ve yöntemlerinin ortaya konulması gerekir. Bu çerçevede adı geçen kavramların sınırlarının tespit edilmesi, edebî anlatının anlatılış biçimine göre anlatıcının konumunun belirlenmesi ve buna uygun olarak bir sınıflandırmanın yapılması, edebiyat bilimi ve anlatı biliminde anlatıcı kavramının aydınlanmasına yardımcı olacaktır.

KAYNAKÇA

- BARTHES, R. (1966): “Vvedeniye v Strukturniy Analiz Povestvovatel’nih Tekstov”, çeviren G.K. Kosikov, *Zarubejnaya Estetika i Teoriya Literaturi 19-20 vv.* Moskva, 1987, s.387-422.
- CHATMAN, S. (1978): “Story and Discourse”, *Narrative Structure in Fiction and Film*, İthaca; London, 1986.
- GENETTE, G. (1972): *Discour du Récit // J. Jenett, Figuri*, Cilt 2, M., 1998, -60-280.
- GENETTE, G. (1980): *Narrative Discourse: An Essay İn Method*, Trans., by Lewin E.J., Cornell University Press. New York.
- HALİZEV, B.E. (1988): “Osobennosti Epiçeskih Proizvedeniy”: *Vvedeniye v Literaturovedeniye.* (Haz.) G.N. Pospelova, Moskva, 1988. –219-240.
- İL’İN, İ.P. (2001): *Postmodernizm. Slovar’ terminov.* İNTRADA. s.151 <http://yanko.lib.ru/books/philosoph/ilyin-book.htm>
- KORMAN, B.O. (1972): *İzuçeniya Teksta Hudojestvennogo Proizvedeniya*, Moskva.
- LINTVELT, J. (1981): *Essai de Tipologie Narrative. Le “point de vue”.* *Théorie et Analyse*, Paris, Corti.
- RYAN, M.L. (1981): Pragmatics of Personal and İmpersonal Fiction: *Poetics*, –Amsterdam, Vol. 10, № 6. – P. 517-539.
- PADUCHEVA, E.V. (1996) Semantika narrativa: *Semantiçeskie issledovaniya, Yazıki Rus. Kulturi*, Moskova, 193-418.
- PRINCE, G. (1973): *A Grammar of Stories: An İntroduction*, The Hague, Paris. –106p.
- SCHMİD, W (2003): *Narratologiya.* M.: Yazıki Slavyanskoy Kulturi, www.yanko.lib.ru/books/lit/shmid=narratology.htm

---

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*

SHİPLEY, J.T. (haz) (1943): Dictionary of World Literature, New York, 1964

TİMOFEEV, L.İ. (1974): Obraz Povestvovatelya, Obraz Avtora: *Slovar' Literaturovedçeskih Terminov*. (Haz) L.İ. Timofeev, S.V. Turayev. M., 1974. -248-249.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/8 Fall 2009*